

ЕВРОПЕИСТИКАТА КАТО КОМПЛЕКС ОТ НАУЧНИ ДИСЦИПЛИНИ / ЕВРОПЕЙСТИКА ЯК КОМПЛЕКС НАУКОВИХ ДИСЦИПЛИН

DOI: 10.7546/DS.2023.16.23

ПЪРВОТО „НЕ“ НА ЕВРОПА: РЕАКЦИЯТА НА ОБЕДИНЕНОТО КРАЛСТВО НА ПЛАНА „ШУМАН“ И НЕЙНИТЕ ПОСЛЕДИЦИ, 10 МАЙ–3 ЮНИ 1950 Г.*

Борис Стоянов

доктор по история, доцент, Катедра по нова и съвременна история,
Исторически факултет на Софийския университет
„Свети Климент Охридски“, 1504 София, бул. „Цар Освободител“ № 15,
e-mail: boris.stoyanov@uni-sofia.bg

Настоящото изследване разглежда отговора на Великобритания на Плана „Шуман“ за европейската общност за въглища и стомана. В него са анализирани три кръга проблеми: отношението към френската инициатива, развитието на диалога Лондон–Париж през май 1950 г. и геополитическите измерения на британския отказ от участие в първата наднационална общност. Акцентът е поставен върху реакцията на лейбъристкото правителство на Клемент Атли и дипломатията, ръководена от Ърнест Бевин, както и върху солидния двупартиен консенсус. Така във фокуса на вниманието попадат политическите измерения на причините и последиците от британските действия като съзнателен геополитически избор и държавнически акт. Обединеното кралство участва активно в учредяването на първите следвоенни регионални организации: ЗС, ОЕИС, СЕ, неизменно отстоявайки техния междуправителствен характер. В същото време Франция показва желание за излизане от традиционните рамки и прилагане на нов подход, който надеждно да реши проблемите на икономическата и военната ѝ сигурност спрямо Германия. В споровете около приложението на наднационалния метод се оформя пропаст, която предвид неотстъпчивостта на двете страни се оказва непреодолима. В основата на британската позиция стоят: специфичните уроци на Втората световна война, разбирането за националния суверенитет като върховна ценност, приоритизирането на връзките с Британската общност и САЩ, желанието за запазване на статута на световна сила и на водещата позиция в Европа чрез разширяване на междуправителственото сътрудничество, а не по пътя на интеграцията. В резултат Лондон пропуска историческия шанс да определя съдбата на съвременна Европа, която няма да се изгражда около историческата английско-френска Антанта, а върху съюза на доскорошните непримирими врагове Франция и Германия.

Ключови думи: Великобритания, Франция, Планът „Шуман“, европейска интеграция, геополитика

* В Украйна, Европа и света професор Станчев е познат като отличен специалист българист. В дългогодишното му амплуа на ръководител на Катедрата по нова и съвременна история на Харковския университет той е търсен лектор и изтъкнат изследовател на разнообразни теми от миналото на драматичния XX век. Сред тях е сложният проблем на историята на европейската интеграция. Настоящата статия е авторското признание за труда на юбиляра на полето на европейските изследвания и за неговата авторитетна и просветителска работа в независима Украйна.

THE FIRST “NO” TO EUROPE: THE UK’S REACTION TO THE SCHUMAN PLAN AND ITS CONSEQUENCES, 10 MAY - 3 JUNE 1950

Boris Stoyanov

PhD, Associate Professor, Department of Modern and Contemporary History,
Sofia University “St. Kliment Ohridski”, 1504 Sofia, 15 Tsar Osvoboditel blvd.,
e-mail: boris.stoyanov@uni-sofia.bg

The study deals with the response of the United Kingdom to the Schuman Plan for a European Coal and Steel Community. It analyzes three key issues: the British attitude towards the French initiative, the London-Paris dialogue in May 1950, and the geopolitical dimensions of the UK’s decision not to participate in the first supranational community. The focus is on the reaction of Clement Attlee’s Labour government and the diplomacy led by Ernest Bevin, as well as the solid bipartisan consensus on the issue of Europe. The political dimensions of the reasons and consequences of British actions as a conscious geopolitical choice and an act of self-determination come into the spotlight. After 1945 the United Kingdom was actively involved in the establishment of the first regional organizations in Western Europe: the Western Union, the Organization for European Economic Cooperation, and the Council of Europe, consistently advocating their intergovernmental character. Meanwhile, France showed a desire to depart from traditional frameworks and apply a new approach to effectively solve its economic and military security concerns against Germany. Disagreements over the application of the supranational method created an unbridgeable gap, given the intransigence of both sides. The British position was based on the lessons of the Second World War, an understanding of national sovereignty as a supreme value, prioritizing relations with the Commonwealth and the United States, the desire to maintain the status of a global power and a leading position in Europe through expanding intergovernmental cooperation rather than integration. As a result, London missed the unique opportunity to shape the fate of contemporary Europe, which would not be built around the historical Anglo-French Entente but on the union of former longtime foes, France and West Germany.

Keywords: Great Britain, France, Schuman Plan, European integration, geopolitics

Сред многото изненади, които предложението на Робер Шуман за европейска общност за възлища и стомана поднася, е липсата в него на изричното споменаване на Великобритания. Текстът на Декларацията от 9 май 1950 г. акцентира върху обединението в наднационален общ пазар на френската и германската тежка индустрия, но не казва нищо за британската. Независимо от всеобщото признание, че постигането на френско-германско помирение е задължително условие за мира и благоденствието на демократичния свят, все пак съвременниците на събитията не предполагат, че бъдещето на Западна Европа може да се гради без участието и водещата роля на Обединеното кралство. През втората половина на 40-те години на XX в. Великобритания е естествен лидер на континенталните демокрации. Тя не познава униженията на поражението и окупацията и е единствената сред тях, заслужила мястото си в клуба на Великите победителки. От нея и от историческия ѝ съюз с Франция народите в Западна Европа очакват да зададат посоката, темпа и начина на развитие на региона. Калена в две световни войни, тяхната Антанта изглежда единствената логична и възможна ос, около която да се групират европейските демокрации и която има потенциала да се превърне в ядро на близкото им и ефективно сътрудничество в мирно време. Неслучайно френско-британската инициатива и съвместни действия стоят в основата на първите международни организации, появили се след 1945 г. в свободна Европа: Западния съюз (познат и като Брюкселски пакт), Организацията за европейско икономическо сътрудничество (ОЕИС) и Съвета на Европа (СЕ). Във фасадата на доброто сътрудничество обаче се появяват пукнатини, които с времето частично я разрушават. Най-дълбоките от тях са свързани с разминаването във вижданията на двете страни относно принципите, върху които да бъде изградена следвоенната регионална архитектура.

Великобритания стриктно се придържа към традиционните схващания на между-правителствения метод. Урокът, който британците извличат от най-голямата война, е, че независимото национално ръководство, превело успешно Обединеното кралство през най-страшния епизод в неговата история, е ценност, която трябва да бъде запазена и предадена на следвоенното поколение на всяка цена. Съхраненият с толкова усилия, лишения и загуби суверенитет е разглеждан като базисно условие за сигурността, просперитета и оцеляването му в новия международен ред. Ето защо лейбъристкото правителство на Клемент Атли с външен министър Ърнест Бевин, действащо в синхрон с масовите нагласи, се противопоставя на всяко предложение, съдържащо елемент на наднационалност. За тях то задължително е или може да бъде първа стъпка към появата на западноевропейска федерация. Безспорно твърде опростено виждане, което не е просто продължение на стратегията за избягване на каквото ѝ да е тясно обвързване с европейските нации, а е оправдано от стремежа на Лондон да отстоява реномето на страната на водещ международен фактор с глобални, а не регионални, отговорности и присъствие (Stoyanov 2022, 268–269). Именно под британски натиск нито една от изброените по-горе организации не се превръща в люлка на Обединена Европа, при все че всяка от тях е замисляна като такава.

В същото време и с нарастваща увереност Париж афишира готовност да излезе от рамките на познатите и невинаги надеждни междуправителствени форми, разгръщайки нов модел на тясно сътрудничество. През лятото на 1947 г. френското правителство откликва на предложението на Рим да се създаде митнически съюз и става негов основен защитник в преговорите с държавите от Бенелюкс. През зимата на 1948 г. то е съгласно да се ограничи правомощията на Изпълнителния съвет на ОЕИС за сметка на независим орган, с което контролът на националните власти да бъде отслабен и организацията да получи шанс постепенно да се превърне в наднационална институция. Няколко месеца по-късно външният министър Жорж Бидо прави още по-смела стъпка. Той поставя за първи път официално въпроса за регионалната интеграция на масата на преговорите. При обсъждането на идеята за свикване на Европейска асамблея, вземайки повод от решенията на конгреса в Хага от май 1948 г. и активността на Европейското движение, френският външен министър се застъпва пред колегите си в Брюкселския пакт за възприемане на иновативен подход и създаване на изцяло наднационален западноевропейски орган (Stoyanov 2022, 275). Осуетени от британската дипломация, тези начинания не се възприемат в Париж като поражения. Те са забелязани отвъд океана, където трескаво търсят начин за приобщаване на създадената през 1949 г. Федерална република Германия към Западния свят, и дават повод на администрацията на президента Хари Труман, която след 1947 г. открито подкрепя европейското единство, да окуражи френските власти да продължат по-уверено по пътя, който опипват (Kennan 1983, 452–456). През пролетта на 1950 г. с американската подкрепа и с усещането, че трябва по нов и недискриминативен начин да уреди отношенията си с възраждащата се от пепелищата на войната Германия, отстоявайки каузата на мира, но и защитавайки специфичните си национални интереси, Франция подготвя и предлага Плана „Шуман“. Родена е европейска интеграция – първият успешно реализиран проект за свободно и демократично обединение на континенталните демокрации. Негова „жертва“ обаче става френско-британската Антанта, трайно заменена от френско-германския съюз като платформа на европейската общност. Не друго, а отношението към наднационалния метод разделя Париж и Лондон и променя съдбата на Стария свят още в първото следвоенно десетилетие.

Настоящото изследване се фокусира върху заключителния момент в историята на френско-британските спорове за бъдещето на Западна Европа. То разглежда политическите реакции в Обединеното кралство на инициативата на Франция за създаване на европейска общност за вялища и стомана и анализира причините за отказа на правителството в Лондон да стане част от смелия проект в контекста на последователното неприемане на наднационалните принципи и форми на власт и съществуващия двупартиен консенсус по въпроса. Що се отнася до последствията от първото британско „Не“ на Европа, работата надхвърля широкоразпространеното убеждение, че настъпилят разрыв е временен, и го разглежда като стратегическо решение, сложило край на всяка надежда, че един френско-британски кондоминиум ще направлява съдбините на европейците.

В Лондон научават новините от пресконференцията на Робер Шуман от 9 май 1950 г. с огромна почуда. Британските политици не са свикнали с ролята на странични наблюдатели на процесите на континента и са убедени, че нищо значимо в региона не може да се случи без тяхно знание и решаваща намеса. Те най-малко очакват от Франция, която от края на 30-те години на XX в. неизменно стои в сянката на Великобритания, да предприеме амбициозен дипломатически ход, без предварително да е спечелила тяхното одобрение. Поведението им се основава на опита от годините на Втората световна война и непосредствено след нея, когато Албионът неведнъж изтъква своята изключителност, подчертава водещата си позиция, но и показва недалновидна политическа надменност. По този начин още преди оповестяването на Плана „Шуман“ се формира особен климат на напрежение и чувство за неравнопоставеност, даващо основание на някои изследователи да видят и оценят в песимистичен план състоянието и перспективите пред развитието на френско-британските отношения в средата на XX в., независимо от официално отстояваната сърдечна политическа връзка помежду им. Така например според Едмунд Дел налице е подход, който в дългосрочна перспектива е обречен. При честата смяна на кабинетите в Париж лейбъристкото правителство свиква да получава различни френски предложения, да ги удостоява със своя отказ и да гледа как французите се оттеглят без възражения. Рядко френските призови за реална демонстрация на приятелски връзки срещат отклик, което издава надменно и дори арогантно отношение към важен съюзник. На Острова са убедени, че французите са слаба, неспособна на бързо възстановяване и модернизиране нация, която все още се измъчва от травмите на поражението и окупацията (Dell 1995, 33). Далеч невинаги точни, подобни разбирания утвърждават образа на Франция като лишен от авторитет фактор, който не е в състояние да бъде лидер на европейските демокрации. А това обяснява защо в Лондон първоначалното учудване от самостоятелните действия на френското правителство по отношение конкретно на Западна Германия и в по-общ план към Западна Европа е съпътствано от трудно сдържано раздражение и дори от нарастващо възмущение.

Само десет дни по-рано посланикът в Париж уверява Форин офис, че „европейска система, основана на Франция и Германия, не е приемлива за Франция“ и определя участието на Великобритания в континенталните дела като „същностната характеристика на европейската система“ (Wurm 1995, 242). Мнението на сър Оливър Харви е показателно за разбирането на Лондон за ключовата му роля в Стария свят и в същото време за пренебрежението към френската *idie fixe*, че възстановената с външна помощ Западна Германия ще се превърне в непосредствена заплаха за сигурността и стопанския възход на Франция и отгук – на неизменната френска решимост да използва момента, за да уреди окончателно проблемите със своя съсед. В Обединеното кралство отдавна не гледат на Западна Германия като на заплаха, не споделят френските опасения от бързото ѝ възстановяване и не отчитат, че стереотипното мислене, според което традиционните врагове не могат да си сътрудничат, а съжителството им е възможно при посредничество на трета сила, е отживелица. Франция и Федералната република показват нагледно, че имат политическата воля да регулират отношенията си без медиацията на британската дипломация и са готови да го направят. Отказът на Лондон Париж да бъде третиран като равнопоставена сила, способна да изработи собствена и приемлива за съседите си визия за развитието на некомунистическа Европа, е сериозна политическа грешка. Лейбъристкото правителство системно отхвърля френските инициативи за икономическо сътрудничество и митнически съюз и проявява трайно негативно отношение към всяко желание за интеграция, идващо от другата страна на Ла Манша (Dell 1995, 36). Всъщност Великобритания отдавна е започнала да отблъсква Франция от себе си. През пролетта на 1950 г. този процес е само ускорен.

Първата размяна на мнения след публикуването на Декларацията от 9 май в дипломатическите среди окачествява като лошо поведение на Франция, защото тя съзнателно е избрала да държи Обединеното кралство в неведение относно подготвяния План „Шуман“, и препоръчва официалната реакция да бъде предпазлива и неангажираща. Преди изучаването на различните аспекти на инициативата: политически, икономически и дори военностратегически, да е започнало, е изразено съжаление, че Париж измества акцента от тясното сътрудничество в установяващата се атлантическа рамка за сигурност към неясния и

откровено нежелан от британците образ на европейската федерация (DBPO Ser. II, Vol. 1, 6). Съжаление, зад което се крие безпокойството, че не е по силите на континенталните демокрации в дългосрочен план да контролират възраждането и поведението на Федерална република Германия така добре, както това би могло да стане чрез приобщаването ѝ към НАТО. Отчетено е още, че за първи път са предприети конкретни стъпки за френско-германско сближаване, за което през последния четвърт век само се е говорило, че са предложени реални мерки за избягване на война между двете страни, че ФРГ и Италия не губят време и радушно приветстват инициативата като начин за бързото си приобщаване към свободния свят, но и че вратата за установяване на френско-германска доминация над западноевропейската тежка промишленост на практика е широко отворена (DBPO Ser. II, Vol. 1, 14, 15, 21). И друго притеснение владее британските политици: заплашени са систематичните им усилия развитието на процесите на регионално сближаване да не излиза от рамките на междуправителствения метод. За тях действията на Шуман поставят под въпрос запазването на установеното след 1945 г. френско-британско водачество в Западна Европа. А все по-мнителният външен министър Ърнест Бевин ги тълкува и като заговор срещу лидерските позиции на страната му на континента, поставяйки я пред свършен факт (Bullock 1983, 770).

Въпреки обидата, в Лондон признават правото на Париж на самостоятелни действия в търсене на надеждни гаранции за своята сигурност и отдават заслуженото на използвания интересен подход, който няма да отблъсне Бон, а ще бъде приемлив за мнозинството западногерманци. В първите по-задълбочени анализи на експерти и дипломати, като този на сър Къркпатрик, е одобрена възможността да се вдигнат ограниченията върху германската индустрия и да се нормализира управлението на Рурския басейн, след като договореното по-рано Международно управление на Рур така и не заработва. Също така се посочва, че идеята ФРГ да се интегрира със своите западни съседи, преди да се стигне до прекратяване на окупационния режим, е позитивна и заслужава да бъде насърчена. По този начин ще бъде избегнато повторение на прецедента от 20-те години на XX в., когато съвземашата се от поражението Ваймарска Германия заиграва със Съветска Русия срещу Запада. Препоръчва се британското правителство да отхвърли категорично средствата за постигане на тези цели, както и всяка нереалистична амбиция в духа на плановете за Европа като Трета световна сила, но без да заема публично негативна позиция (DBPO, Ser. II, Vol. 1, 32–35; Bullen 1988, 203).

В съгласие с последното на 11 май премиерът Клемент Атли прави кратко и предпазливо изявление в Парламента. От тази първа официална реакция става ясно, че като цяло Великобритания приветства френската инициатива, която тълкува като предназначена да сложи край на вековната вражда с Германия и „да донесе единство и мир на континента“. Правителството оценява високо плановете за интеграция на френската и немската черна промишленост, смятайки ги за „забележителен принос за разрешаването на един голям европейски проблем... влизането на Германия като свободен член в семейството на европейските нации“. То обаче се въздържа да коментира влиянието върху икономическите структури на участващите страни (HC Debates, 11 May 1950). Атли добре прикрива объркването на членовете на кабинета, демонстрирано по време на неговото заседание от същия 11 май. Британските министри все още гадаят дали френските им колеги предлагат иновативен стопански план или зад инициативата им всъщност се крие коварна политическа стратегия. В крайна сметка е решено да се потърси директен контакт с Жан Моне – автора на Плана „Шуман“, и той да бъде поканен да внесе яснота относно действителните френски намерения (DBPO Ser. II, Vol. 1, 27–28). Приложеният от французите елемент на изненада внася объркване в британския елит, който отговаря със сдържано недоволство. Такова ще остане неговото отношение през краткия триседмичен период на обсъждане на положителните и отрицателните страни от присъединяването към т.нар. черен пул.

Няколко дни по-късно, след изслушването на пристигналия с част от екипа си Моне и с нескрито желание да овладеят създалата се ситуация, управляващите в Лондон изразяват готовност да се включат във френско-германските преговори за учредяване на общност за въглища и стомана. Те следват препоръките на Форин офис (доразвили тезата на Къркпатрик), че само с активното си участие в процеса Великобритания ще получи на-

деждна информация за намеренията на своите партньори и ще влияе върху формирането на стратегическия пул, така че той да не засегне чувствителни национални интереси. Два от тях са най-често изтъквани: запазване на отношенията на метрополията с Британската общност и съхраняване върховенството на националния суверенитет. Дипломатите са на мнение, че „правителството не може да стигне толкова далече, колкото предлага г-н Моне“, и препоръчват да не се поемат предварителни ангажименти, а договърът да не бъде изготвен според вижданията на французите за Върховен орган, което ще позволи британското асоцииране с общността (DBPO Ser. II, Vol. 1, 68–72).

Обективно, Обединеното кралство трудно може да откаже участие в планираното мащабно начинание. Още повече, че така то ще предотврати превръщането на инициативата в изходна точка на процеса на изграждане на Обединена Европа върху близки до федеративния принципи. На Острова със задоволство констатираат, че пред тях стои кратка декларация, която не е замислена като основа на конституционен проект, че на масата на преговорите ще бъде обсъждана конкретна и то твърде ограничена икономическа общност, а не въпросът за федерация, че триумфира предпочитаният от британците прагматичен и реалистичен подход, който търси устойчиви политически решения с функционални средства и без излишна помпозност и уникални за историческия опит на Европа институции. Независимо от всичко това, от самото начало Лондон възнамерява да направи от Плана „Шуман“ поредния архивен документ, заменяйки го със собствен проект. Неговата наднационална амбиция следва да бъде прекършена по начина, по който в предходните години идеите за наднационален облик на ОЕИС и особено на СЕ, към които Франция е била повече или по-малко съпричастна, приключват безславно. Очевидно е, че въпреки настъпилите сериозни геополитически изменения в средата на миналото столетие не се забелязва промяна в традиционното британско усещане за мястото на Великобритания в света. Не се наблюдава и разколебаване на единодушното в отношението към европейския проект в ръководствата на двете основни партии – Лейбъристка и Консервативната.

Често се забравя, че Декларацията от 9 май идва в момент, когато управляващите лейбъристи окончателно формулират своето отношение към бъдещето на Съвета на Европа. През октомври 1949 г. изпълнителният орган на партията одобрява основните положения, които до края на май 1950 г. са финализирани в кратък документ. Той изтъква успехите на тяхното управление в социалната сфера и националното планиране, с каквито според авторите му другите западноевропейски правителства не могат да се похвалят, и отхвърля всяка идея за ограничаване на националния суверенитет. Наречен саркастично „Европейско единство“, по страниците му се чете, че „Лейбъристката партия не разглежда обединението на Европа като своя приоритетна задача“, защото:

„Във всяко отношение, с изключение на разстоянията, ние във Великобритания сме близки с нашите родственици от Австралия и Нова Зеландия, разположени на другия край на света, отколкото с Европа. По-близки сме по отношение на език, произход, социални навици и институции, политическа система и икономически интереси. Стопанствата на страните от Общността са допълващи се с това на Великобритания несравнимо повече, отколкото западноевропейските“ (Labour Party 1950, 4).

И защото запазването на „специалните отношения“ със Съединените щати е по-важно от обвързването със слабите европейски демокрации. В документа е посочена и чисто икономическа причина за второстепенната значимост на европейския проект. При огромното значение на отношенията с доминионите и колониите е недопустимо страната да бъде поставена в ситуация, в която западноевропейците да диктуват стопанските ѝ планове и търговската ѝ политика. В него се казва още, че в Западна Европа (тук се изключват скандинавските страни, в повечето от които управляват социалдемократи) отсъстват граждански и административни традиции, характерни за демократичния социализъм (Labour Party 1950, 5, 7). Изводът е, че Великобритания няма много общо с непрогресивните западноевропейски държави, чиито правителства са доминирани от християндемократически партии. Затова тя ще се възпротиви на всяко желание за разширяване на правомощията на Парламентарната асамблея на Съвета – орган, който очевидно дълго време ще бъде подвластен на несоциалистическо мнозинство.

„Европейско единство“ е не само автентичен партиен източник, но и безпогрешен индикатор за действителната политика на правителството. Неговото съдържание е препотвърдено първо от постоянния подсекретар на външното министерство, заявил че „водещата теза е в съответствие с официалната британска политика“ (Young 1984, 160). А след това и на годишната конференция на лейбъристите, по време на която наложената от лидерите евроскептична линия е умело преплетена с опасенията на повечето делегати от загуба на суверенитет и вредоносно отслабване на националната държава.

Разбира се, възприетият курс има и своите критици. Макар малцинство, последните се оказват шумни и красноречиви в проявите си. Те идват от средите на обособеното през втората половина на 40-те години проевропейско крило в партията около Р. (Ким) Макей – главния идеолог на интегрирането със Западна Европа. Под негово ръководство е изработен и разпространен обширен отговор, в който се разкриват и разобличават противоречията в официалната позиция. Сред тях са прокламираното отдалечаване от европейските капиталисти, което обаче не пречи на реалното сближаване с американските монополисти, както и приоритизирането на по-близките отношения с Общността, която дори вече не може да се нарече британска, отколкото с най-близките съседни, които са много по-добре организирани и развити, а в този смисъл са от реална полза за просперитета на Обединеното кралство. Според Макей и привържениците му успехите на следвоенното възстановяване не се коренят в приложението на социалистическите принципи и идеи, което правителството широко изтъква като основен идеологически разделител между Великобритания и другите европейски демокрации, а в добрата работа на американските предприемачи и възможността на британците да харчат изкараните от тях долари. В условията на започналата Студена война политиката на Лондон е определена като недалновидна, защото допълнително отслабва и разпокъсва свободна Европа, правейки я много по-незащитена срещу подривните действия на комунистите. Други видни лейбъристи, сред които Харолд Никълсън, също подлагат на критика отношението на лейбъристкото правителство и ръководство към европейския проект (Douglas 2004, 249–251). Възгледите им не срещат подкрепа дори от средите на парламентарната опозиция.

Консерваторите, сред които на практика липсват вътрешни разногласия и дебати по въпроса, също не смятат, че трябва да се бърза с постигането на европейското обединение. В своята реч в Единбург от 19 май техният лидер Уинстън Чърчил настоява за повече информация и за по-детайлно проучване на последиците, с което призовава към запазване на предпазливия и внимателен подход. Думите му отразяват не само недоверието към припряното изготвяне на планове за наднационални органи на власт в консервативните редици, но и едва прикриват тяхното категорично отхвърляне от евентуално британско участие (James 1974, 8005–8006; Parker 1986, 457). Така очертанят двупартиен консенсус обрича на провал всеки опит за въвлечане на Обединеното кралство в наднационални обединения.

Във Франция си дават сметка за това, както и ясно съзнават опасността от подчиняване на френско-германските отношения на императивите на британската политика. Ето защо още в подготовката на Плана екипът на Моне не предвижда за Великобритания роля на водещ фактор и не съгласува идеите си с британската дипломация. Демонстрираното след това отношение на френския външен министър Шуман към страната е като към всяка друга от европейските демокрации. Така, когато в средата и втората половина на май 1950 г. френското правителство се ангажира в двустранни разговори, то влиза в тях с намерение да осуети кроежите на Лондон да промени същността на инициативата. Водени от Моне, неговите представители не разясняват в детайли параметрите и икономическата целесъобразност на иницираната общност, както това очакват домакините, а се концентрират върху политическите ѝ същност и цели. Но най-важното, те поставят приемането на предложението с Декларацията от 9 май върховен орган, който единствен ще има правомощията да управлява бъдещия общ пазар, като *condition sine qua non* за участието на Великобритания.

В тази връзка френската делегация дава някои по-обща разяснения какво ще представлява наднационалното управление. Чутото не удовлетворява представителите на лейбъристкия кабинет, които открито изразяват недоволството си от поднесената оскъдна информация и липсата на конкретни отговори на зададените конкретни въпроси. Меко

казано, британците не са очаровани от виждането на французите за нов тип институция, съставена от влиятелни и независими от правителствата личности, чиито решения държавите членки ще са задължени да изпълняват (Stirk 1996, 123–124). С намерението да направи контрапредложение, което да се хареса на германския кабинет и да го отклони от инициативата на Шуман, те настояват за провеждане на тристранни британско-френско-германски преговори. Наясно със скрития замисъл, Париж категорично се противопоставя на свикването на предварителен форум и съхранява контрола върху развитието на инициативата (Lynch 1988, 123).

Силно впечатление прави ниското равнище на представителство на британската делегация на разговорите с французите, водена от Плауден, и последвалите редки, предимно в писмена форма и като телефонни разговори, контакти на високо политическо равнище. Болестта на Бевин, както и тази на министъра на финансите Стафорд Крипс, е важна причина за липсата на двустранна среща с Шуман, посветена изцяло на френското предложение. Отсъствието на двете ключови личности от процеса на взимане на решенията в толкова важен момент парализира останалата част от администрацията в Лондон, която очевидно не бърза да организира среща на първите дипломати или премиерите, нито поема инициативата в предлагането на по-гъвкав подход. Под нейно влияние правителството не желае да придава твърде официален характер на случващото се, докато не е установило контрол върху него и е наясно, че веднъж включило се в разговорите, веднага ще направи неуспеха им видим за всички заинтересовани. А конфликтът между британската решимост да запази заявените антиинтеграционни позиции и не по-малко категоричната воля на Париж да не допусне промяна в наднационалния замисъл вешае неминуем провал. Настъпването му е въпрос на време.

Колкото и да се уверяват в искреното си желание заедно да допринесат за създаване на бъдещата общност, двете страни не стигат до обща позиция. Франция не отстъпва от идеята за наднационално управление, а Великобритания отказва да приеме ограничаването на неотменими и неделими суверенни права под каквато и да е форма. Упорството на лейбъристите в полза на свикването на френско-германско-британска среща без поемане на предварителни ангажименти също не дава резултат (DBPO Ser. II, Vol. 1, 337). Намирането на изход става дори по-трудно, след като на 25 май 1950 г. френското правителство изпраща официални покани до избраните от него държави за включване в преговорите по Плана „Шуман“. В тях се съдържа текст на съвместно комюнике, според който страните, откликнали на поканата, без възражения приемат създаването на наднационална институция в Западна Европа.

За разлика от ФРГ, Италия, Белгия, Люксембург и отчасти Нидерландия, Великобритания продължава да отхвърля френското условие за предварително заявено съгласие обединението за производството на въглища и стомана да се ръководи от суверенен върховен орган, чиито решения да бъдат обвързващи за всички страни членки (DBPO Ser. II, Vol. 1, 91, 99). Последвалата размяна на ноти и усилията на френския посланик в Лондон Рене Масили да тушира недоразуменията също не изглаждат различията (Young 1984, 165). В тези последни майски дни на 1950 г. британската дипломация опитва да внесе частични промени във въпросното комюнике, като направи текста му по-малко категоричен по отношение на очертаната в Декларацията на Шуман схема. Те са отхвърлени от Париж първоначално с обяснението за разминаване в употребата и значението на думите „ангажимент“ и „обвързване“ в двата езика, а впоследствие като неразбираемост по същество и нежелание Великобритания да се ползва с различен от останалите статут. Последният опит на британците е и най-прецизиран. Те предлагат да заменят категоричното „правителствата решиха да създадат обединение на тежките индустрии и да учредят Върховен орган“ с уверението, че „те незабавно ще се заемат с тази задача“ (DBPO Ser. II, Vol. 1, 125, 129). На пръв поглед несъществува, уточнението крие известен риск, който френското правителство не иска да поеме, а и вече не смята за целесъобразно включването на Великобритания в преговорите, с чиято подготовка на практика се е зело.

Неотстъпчивостта и на двете страни прави невъзможно постигането на консенсусна формулировка. При това положение краят на кратката сага настъпва бързо. Начинът, по който става, не е сред най-очакваните. В първите дни на месец юни в отношения-

та между доскорошните сърдечни съюзници се появява думата ултиматум. На 2 юни Франция определя на британския кабинет срок от 24 часа за окончателното му решение, на което той отговаря, че няма да вземе участие в преговорите по плана на Шуман. Сред посочените причини за отказа, поне на този етап, се открояват две: недопустимото изискване за ограничаване на суверенни национални права и „невъзможността да се оценят последствията върху нашите ключови индустрии, нашата външна търговия и равнището на заетостта“. Сред останалите са: неприемливите средствата за натиск, с които французите си служат, липсата на яснота по детайлите и нежеланието на обществото за тясно обвързване със западноевропейските страни (Conclusions of a Meeting of the Cabinet, 2 June 1950).

На 3 юни 1950 г. с две отделни заявления Париж и Лондон обявяват своите версии за провала на преговорите и изразяват протоколно дипломатическо съжаление, че не е постигнато разбирателство относно принципите, върху които да бъде построена системата на тясно взаимодействие между континенталните демокрации (British communique on the Schuman Plan, 3 June 1950). В онзи момент малцина приемат нещата с драматизъм, страхувайки се, че в политически план Островът започва опасно да се отдалечава от континента и най-вече от водещата си роля в определянето на неговите съдбини. В британските официални кръгове господства схващането, че настъпилото разделение е временно. Премиерът Клемент Атли не крие от посланика Рене Масили убедеността си, че „на по-късен етап ще можем да участваме по-пълноценно“ (Lord 1998, 26). „По-късен етап“ за него означава времето след провала на предложения интеграционен подход. За да бъде подготвено за този момент, правителството в Лондон взема решение за създаване на работна група, която да изготви алтернативна схема (Bullen 1988, 207; Milward 1984, 405). Нея то смята да представи на преговарящите страни след краха на французите, преследвайки очевидната цел – да възстанови лидерските си позиции и да отдалечи *sine die* перспективата за учредяване на европейска федерация, в каквато крайна цел Париж е подозиран.

Изразеното съжаление за неучастието в Плана „Шуман“ е по-скоро елемент от дипломатическата стилистика на тактична любезност, а не осъзнато чувство за загуба на партньор или пропуснатата историческа възможност. Британците продължават да вярват, че предложената общност за въглища и стомана не е от онова съществено значение за тяхната сигурност, каквито са НАТО и американските долари. Финансовият министър Крипс и висшето военно командване постоянно напомнят, че Великобритания не трябва да се отдалечава от атлантическата система (Stirk 1996, 123). Също така те не възприемат интегрирането в тежката промишленост като жизненоважно за икономиката на страната. Макар да е обезпокоено от бързите темпове на германското възстановяване, към 1949 г. Обединеното кралство все още може да се похвали с най-големия добив на въглища в Западна Европа, а със своите 15,6 млн. т (при планирано увеличение до 17,2 млн. т през 1953 г.) произведена стомана остава много пред ФРГ и Франция (Background Note № 132, 20 May 1950). Според водещи английски историци изолирането от опитите за интеграция в очите на кабинета, производителите и синдикатите е гаранция, че суверенитетът и специфичните стопански интереси на страната ще бъдат запазени. Контролът над национализираната през 1946 г. въгледобивна индустрия няма да бъде иззет, нито търговията със стомана, в която износът за континенталните съседи е символичен, няма да бъде подчинена на външна регулация. Достиженията на дългата борба за социални трансформации и успешното приложение на кейнсианските методи на макроикономически мениджмънт при осигуряване на пълна заетост и дефицитно финансиране също няма да бъдат поставени под въпрос. В този смисъл присъединяването към френско-германския експеримент не се вписва в логиката на следвоенното развитие на Острова (Morgan 1984; Lord 1996). А там и без това не се чувстват географски обвързани с региона на р. Рейн, около който Париж иска да изгради общността за въглища и стомана.

Що се отнася до французите, те приемат с облекчение британския отказ. Натрупали опит и увереност в отношенията с британците, те не желаят да поверят съдбата на своя стратегически план в ръцете им. Близкото минало е изпълнено с разочарования от неосъществени съвместни проекти и невинаги разбираше и дружелюбно отношение от страна на Лондон. Последният пример е от 1949 и началото на 1950 г., когато Париж получава

отказ за създаване на двустранно стопанско обединение, около което да гравитират останалите европейски демокрации, съпроводено с нежеланието на Обединеното кралство да участва в планирания митнически съюз между Франция, Италия и Бенелюкс. Особено болезнена се оказва изненадващата девалвация на паунда. След като не е информирано предварително за едностранния акт на Лондон, френското правителство не успява да елиминира негативните му последици върху френската търговия. На този фон Франция няма никакво намерение да поема излишен риск и да обрече доброволно Плана „Шуман“ на провал, настоявайки за британско участие в предстоящите междуправителствени преговори на всяка цена.

Не отнема много време на французите да избистрят формулата за включването на Великобритания. Тя е изразена най-напред през втората половина на май и е повторена през юли: страната „да се присъедини към общността просто чрез договорна връзка и без институционално подчинение“ (Shuman 2001, 126–127). По такъв начин и при запазване на някаква активна форма на сътрудничество ще бъдат отстранени опасенията, че Лондон ще отнеме от авторитета им, а с възгледите си против върховния орган ще изкуши страните от Бенелюкс да отхвърлят основополагащия принцип на Декларацията от 9 май. Това би ги принудило да се откажат от единственото позитивно средство за ефективен контрол над рурската индустрия и цялостното възстановяване на Западна Германия. За Франция е много по-важно да постигне стратегическо разбирателство с ФРГ, отколкото с Великобритания. Всъщност от самото начало френският кабинет демонстрира решимост да постави на нова плоскост отношенията с вечния враг със или без съдействието на Лондон. Той се възползва от проведените двустранни разговори и най-вече от техния провал, за да даде недвусмислен знак на останалите партньори, че не планира създаването на поредната система на междуправителствено сътрудничество, а цели дългосрочно обединяване на национални суверенитети и установяването на нов тип икономически отношения. Стратегическата цел на Париж е окончателно формулирана – въпросните права и отношения ще бъдат обвързани в наднационална квазидържавноправна организация, защитена от частните интереси на отделни правителства, предприемачески лобита, търговски асоциации или синдикални организации (Küsters 1988, 78). В нея трудно се откриват допирни точки с британската визия за регионалното сътрудничество в Западна Европа.

С френско-британските разговори на практика започва процесът на договаряне на първата наднационална общност в Европа. Началото му е лишено от драматизъм и интрига. Великобритания остава вярна на избора си, който отстоява през цялата втора половина на 40-те години на миналия век, да не участва под никаква форма в наднационална общност на Стария континент. Въпреки това той има своето огромно геополитическо значение: определена е принципната посока, която създаването на Обединена Европа ще следва през следващите десетилетия. В пряк сблъсък са поставени двете основни концепции за същността на бъдещата общност за въглища и стомана. От едната страна е британската, предлагаща разрешаването на националните и международни проблеми, свързани с целия комплекс на производство, доставка, разпределение и потребление на суровини, да става на междуправителствено равнище. От другата е френската, чиято същност се съдържа в ултимативното изискване положението в тази изключително важна сфера да се уреди чрез независим наднационален орган на власт възможно най-демократично и справедливо. Надмощието на последната е подсилено от отказа на Лондон да бъде част от начинанието. Триумфът ѝ обаче настъпва в резултат от безрезервната подкрепа на ФРГ, на която французите разчитат от самото начало.

Затворени в традиционните рамки на мислене, британците се лишават от трезва оценка на потенциала, който едно лидерство от нов тип крие. Политическо късогледство, което французите навреме забелязват и престават да упорстват за формиране на Обединена Европа около съюза на Лондон и Париж. Затова и Декларацията от 9 май 1950 г. поставя акцента изцяло върху френско-германското помирение. Отказът на Обединеното кралство от участие в наднационалната общност за въглища и стомана пропява и последния му шанс да остане център на следвоенна Европа. С това то не само слага край на водачеството си, но и изменя хода на съвременната история на Европа. Още преди интеграцията да е направила първите си крачки, новата геополитика

на Обединена Европа вече е формирала ново ядро. Краткият период на френско-британски кондоминиум в Западна Европа завършва безславно. Френско-британската Антанта от първата половина на XX век е заменена успешно и трайно през втората половина на столетието от френско-германската ос.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Bullen, R. 1988. The British Government and the Schuman Plan, May 1950-March 1951. – In: Schwabe, Klaus (Hrsg). *Die Anfänge des Schuman – Plans, 1950-1951. The Beginnings of the Schuman Plan*. Baden-Baden, NOMOS, pp. 199–210.

Bullock, A. 1983. Ernest Bevin: Foreign Secretary, 1945-1951. London, William Heinemann Ltd, 896 pp.

Dell, Ed. 1995. The Schuman Plan and the British Abdication of Leadership in Europe. New York & Oxford University Press, 336 pp.

Douglas, R. M. 2004. The Labour Party, Nationalism, and Internationalism, 1939-1951. London, Routledge, 320 pp.

Kennan, G. F. 1983. *Memoirs, 1925-1950*. Washington, Pantheon Publ., 596 pp.

Küsters, H. J. 1988. Die Verhandlungen über das institutionelle System zur Gründung der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl. – In: Schwabe, Klaus (Hrsg). *Die Anfänge des Schuman – Plans, 1950-1951. The Beginnings of the Schuman Plan*. Baden-Baden, NOMOS, pp. 73–102.

Lord, Chr. 1996. Absent at the Creation: Britain and the Formation of the European Community, 1950-1952. Dartmouth, 175 pp.

Lord, Chr. 1998. 'With but not of Europe': Britain and the Schuman Plan. *Journal of European Integration History*. Vol. IV, issue 2, pp. 23–46.

Lynch, F. 1988. The Role of Jean Monnet in Setting up the European Coal and Steel Community. – In: Schwabe, Klaus (Hrsg). *Die Anfänge des Schuman – Plans, 1950-1951. The Beginnings of the Schuman Plan*. Baden-Baden, NOMOS, pp. 117–130.

Milward, Al. S. 1984. *The Reconstruction of Western Europe, 1945-1951*. London, Methuen, 527 pp.

Morgan, K. O. 1984. *Labour in Power, 1945-1951*. Oxford, Oxford University Press, 564 pp.

Parker, R. A. 1986. British Perceptions of Power. Europe between the Superpowers. – In: Becker, Josef and Franz Knipping (eds). *Power in Europe? Great Britain, France, Italy, and West Germany in a Postwar World, 1945-1950*. Berlin, Walter de Gruyter, pp. 447–460.

Shuman, R. 2001. За Европа [Pour Europe]. Sofia, Paper Tiger Publ., 152 s. (In Bulgarian).

Шуман, Роберт. 2001. За Европа. София, Изд. „Книжен тигър“. 152 с.

Stirk, P. M. 1996. *A History of European Integration Since 1914*. New York, Pinter, 308 p.

Stoyanov, B. 2022. Европа преди Европа. Проектите за Трета сила, Европейска федерация и Съединени европейски щати, 1945–1949 [Europe Before Europe: The Projects for the Third Power, the European Federation and the United States of Europe, 1945-1949]. Sofia, Sofia University Press, 326 s. (In Bulgarian).

Стоянов, Б. 2022. Европа преди Европа: Проектите за Трета сила, Европейска федерация и Съединени европейски щати и тяхната съдба, 1945–1949 г. София, УИ „Св. Климент Охридски“. 326 с.

Wurm, Cl. 1999. The Making of the European Community. Britain, Western Europe and European Integration, 1945-1957: The View from the Continent. *European Review of History / Revue européenne d'histoire*. Vol. VI, issue 2, pp. 235–249.

Young, J. 1984. Britain, France, and the Unity of Europe, 1945-1951. London, Salem House Publ., 228 pp.

DBPO. Documents on British Policy Overseas. 1986. Series II. Volume I: The Schuman Plan, the Council of Europe and Western European Integration, May 1950-December 1952. Ed. by Bullen, Roger and Pelly, M. E. London, Her Majesty's Stationery Office.

Labour Party. 1950. *European Union*. Brousher. London.

James, R. R. 1974. Winston S. Churchill, His Complete Speeches: 1897-1963. Volume VIII: 1950-1963. London and New York, Chelsea House Publishers and R. R. Bowker Company.

Hansard House of Commons Debates, 11 May 1950, Vol. 475, p. 587; [https://hansard.parliament.uk/Commons/1950-05-11/debates/67f015bb-a27e-4f68-935d-1dd917a9640a/CoalAndSteelProduction\(In%20tegrationProposals\)?highlight=schuman#contribution-75cbbc8f-68d7-4447-bb9e-dfa792094ac9](https://hansard.parliament.uk/Commons/1950-05-11/debates/67f015bb-a27e-4f68-935d-1dd917a9640a/CoalAndSteelProduction(In%20tegrationProposals)?highlight=schuman#contribution-75cbbc8f-68d7-4447-bb9e-dfa792094ac9) (Date of application 23.09.2023).

Conclusions of a Meeting of the Cabinet, 2 June 1950, https://www.cvce.eu/en/obj/conclusions_of_a_meeting_of_the_cabinet_on_the_refusal_to_participate_in_the_negotiations_on_the_schuman_plan_london_2_june_1950-en-8737a230-6924-4905-8004-dee4385ad38e.html (Date of application 23.09.2023).

British communique on the Schuman Plan (3 June 1950), https://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/41502a9f-fd21-4e0e-b2ee-3ba63a2353d5/Resources#edf2e199-794a-4ea5-b8ad-9d0fd6576ad1_en&overlay (Date of application 25.09.2023).

Background Note No 132. Britain and the Franco German Steel and Coal Pool (The Hague, 20 May 1950), https://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/41502a9f-fd21-4e0e-b2ee-3ba63a2353d5/Resources#53bc62f2-8b3c-4e9a-a4bd-48f52fc79124_en&overlay (Date of application 28.09.2023).

Дата на предаване на материала в редакцията – 15.12.2023 г.